

Artikel

ANTON TSJECHOW EN DE HUWELIJSBAND – EEN KLEINE FILOSOFIE VAN HET HUWELIJK

Philippe Lepers

Uitgeverij Maarten Muntinga heeft in 1996 drieëntwintig verhalen van Anton Tsjechow, waaronder het bekende *De dame met het hondje*, gebundeld onder de titel *Huwelijksverhalen*.¹ Het gaat niet om een door de auteur ooit zelf geconcipieerde verzameling, maar om een door de uitgever zelf gemaakte keuze van verhalen die allemaal iets met het huwelijksleven te maken hebben. Ze werden voor het eerst gepubliceerd in tijdschriften, tussen 1884 en 1903. Ze zijn allemaal vertaald door Charles Timmer (1907-1991) en genomen uit de door G.A. van Oorschoot eerder uitgegeven *Verzamelde werken*.

Ofschoon deze bundel dus iets willekeurigs heeft, licht er toch een min of meer coherente visie op het huwelijk uit op. Die maakt het mogelijk om te zeggen dat we in het geheel een antwoord kunnen vinden op de vraag wat het huwelijk is. In die zin kunnen de verhalen van Tsjechow de aanzet betekenen voor een ‘kleine filosofie van het huwelijk’ en is dit artikel een voorbeeld van de manier waarop filosofie kan vertrekken vanuit literatuur.

Ik zal in dit artikel eerst een overzicht geven van de gedachten over het huwelijk waar elk van de ‘huwelijksverhalen’ van Tsjechow aanleiding toe geeft. Ik zal daarbij gemakshalve de volgorde van de verhalen aanhouden zoals we ze in de bundel aantreffen, kort aangeven waar die verhalen over gaan en er ook telkens een citaat aan toevoegen. Vervolgens zal ik proberen enkele grote lijnen te detecteren om daarna het totaalbeeld te reconstrueren dat de verzameling oproept en te laten zien welk antwoord er dan verschijnt op de vraag wat het huwelijk eigenlijk is. Ten slotte zal ik de vraag stellen in welke mate dit globale beeld en dit antwoord ruim een eeuw nadat de verhalen geschreven zijn voor ons nog relevant of interessant kunnen zijn en ook nog even ingaan op de vraag in welke mate filosofie vanuit literatuur kan vertrekken.

Het eerste verhaal uit *Huwelijksverhalen*, *De bruid*, gaat over de jonge vrouw Nadja. Zij beslist, beïnvloed door Sasja, vriend aan huis bij de familie van haar aanstaande man, om niet te trouwen en te kiezen voor ‘het leven’: “(V)oor haar ogen begon zich een nieuw leven af te tekenen, een weids leven vol ruimte dat haar, hoewel nog vaag en vol geheim, lokte en wenkte” (37). Hier verschijnt het huwelijk als een beperking, een inperking, een soort omheining. Het creëert een tegenstelling tussen binnen en buiten en maakt dat plichten ontstaan en verboden.

Een mogelijk gevolg daarvan is de beknotting van de persoonlijke ontwikkeling, vooral dan voor de vrouw. Wie het vrije leven verkiest en waarde hecht aan ongebreidelde individuele groei, zou dan niet mogen trouwen.

In een landhuis is een verhaal over de weduwnaar Rasjewitsj die iedereen afstoot met zijn egocentrische en hoogdravende praatjes. Men vertelt zelfs “dat hij zijn vrouw door zijn gekwebbel het graf zou hebben ingejaagd” (39). Zo wordt duidelijk dat het huwelijk erg teleurstellend kan zijn, omdat de partner helemaal niet zo ideaal blijkt te zijn als men gedacht had, sterker nog: een onmogelijk persoon, waar eigenlijk niet mee samen te leven valt.

In *Een man in een foedraal* is Bjelikow, leraar Grieks aan een gymnasium, beducht voor elke vorm van onregelmatigheid die in zijn ogen de oorzaak van narigheid zou kunnen zijn. Hij verzet zich tegen alle pogingen om hem aan een vrouw te koppelen: “(H)et huwelijk is een ernstige stap – eerst dien je je goed rekenschap te geven van de toekomstige verplichtingen, van je verantwoordelijkheid... zodat er later geen narigheid van komt... (...) Je gaat trouwen, maar wie weet in wat voor een wespennest je je steekt” (62). Het huwelijk heeft iets avontuurlijks: we weten niet waar we aan beginnen. Men kan echter precies om die reden beslissen om *niet* te trouwen, uit angst om de stap in het onbekende te zetten en om zichzelf te behoeden voor onvoorspelbaar onheil. Men wil hoe dan ook een dam opwerpen tegen elke vorm van risico.

In eigen honk verhaalt over Wera, die aanvankelijk alle pogingen om haar aan dokter Nesjtsjapow te koppelen weerstaat, omdat zij verlangt naar het volle, avontuurlijke leven. Uiteindelijk bezwijkt ze toch: “Geluk en gerechtigheid moest je klaarblijkelijk ergens aan gene zijde van het leven zoeken... Nee, je moet niet willen leven” (92). Er zijn ook mensen die juist vanuit diezelfde angst voor het onbekende beschutting zoeken binnen de veilige haven van het huwelijk. Daar offeren zij, op zoek naar zekerheid en stabiliteit, hun persoonlijke ontwikkeling en de verlokkingen van het vrije leven dan maar voor op.

Binnen dat ‘honk’ hoopt men dan idyllisch geluk te vinden. Maar in *De villabewoners* verstoort onverwacht en ongewenst familiebezoek het prille liefdesgeluk van de pasgetrouwde Sasja en Warja, die moeten doen alsof ze er blij mee zijn: “Sasja moest zich omdraaien om zijn boze, wanhopige gezicht voor zijn bezoek te verbergen” (95). Men kan zich nooit helemaal van de buitenwereld afsluiten. Die buitenwereld dringt om de haverklap het kleine paradijs binnen en verjaagt de rozengeur en maneschijn. Bovendien wordt men dan gedwongen om, tegen zijn gemoedsgesteltnis in, schijnheilig te zijn en een vrolijk gezicht op te zetten.

De villabewoonster gaat over Lelja, die altijd had gedroomd van een echtgenoot zoals de helden uit opwindende romans, maar dat blijkt haar man allerminst te zijn: “(Zij) vergelijkt hem met alle andere mannen die zij kent en vindt dat hij de beste van allemaal is; maar zij voelt zich hierdoor niet getroost” (100). Het huwelijk kan ook op een teleurstelling uitdraaien, omdat de partner heel wat minder boeiend blijkt te zijn dan hij aanvankelijk leek. Hij hoeft daarom

niet slecht te zijn, maar is dan toch nog vaak behoorlijk saai, oninteressant of passieloos. Al snel verzandt het huwelijk dan in een bloedeloze routine.

In *De echtgenoot* zien we hoe Kiril, die eigenlijk nog nauwelijks iets voelt voor zijn vrouw Anna Pawlowna, razend wordt als hij ziet hoe zij zich op een dansfeest geweldig amuseert met de soldaten van het cavalieregiment dat voor een nacht in hun stadje ingekwartierd is. Hij dwingt haar mee naar huis te gaan. “(D)ie uitdrukking van gelukzaligheid op het gezicht van zijn vrouw (maakte) hem woedend en opstandig” (104). Het huwelijk betekent onmiskenbaar een inperking die vooral betrekking heeft op de ‘libido’.² Het instituut probeert te verhinderen dat die zich op anderen richt dan op degene met wie men getrouwd is. Maar de passie voor de partner boet veelal na enige tijd sterk in aan intensiteit. Dan zijn er twee mogelijkheden: ofwel dooft het verlangen helemaal uit ofwel gaat het zich richten op ‘derden’. In het geval dat de ene partner geen hartstocht meer vertoont, terwijl de ander zich begint te interesseren voor anderen, ontstaan dan bij de eerste vreemd genoeg toch vaak sterke gevoelens van jaloezie, die de toestand grondig kunnen verzieken.

Rebrotjosow belooft in *Tranen, die de wereld niet ziet* aan zijn vrienden, als ze ’s nachts uit de club komen, dat zijn vrouw nog wel voor wat te eten zal zorgen. Als hij haar wakker maakt protesteert zij hevig, maar geeft na een lange ruzie ten slotte toe. Een van de gasten gaat dan als hij thuiskomt tekeer tegen zijn vrouw: “Je zou eens moeten zien, hoe de Rebrotjosows samenleven! Mijn God, dat is nog eens een huwelijk! Als je dat ziet, dan zou je wel kunnen huilen van ontroering. Alleen ik heb de pech gehad, dat er uit jou zo’n heks is gegroeid” (118). Zo zien we hoe de problemen en spanningen die binnen een huwelijk ontstaan, veelal voor de buitenwereld verborgen gehouden worden omdat men naar buiten toe de illusie van het paradijs wil laten voortbestaan. Dit zorgt ervoor dat we vaak menen dat het huwelijk van anderen veel beter en idealer verloopt dan dat van ons.

In het verhaal *De letterkundeleraar* raakt Nikitin steeds dieper teleurgesteld in de oppervlakkigheid van zijn echtgenote, die zijn persoonlijke ontwikkeling belemmert: “Hij beseft dat zijn illusie in rook was opgegaan (...) ‘Er bestaat niets zo ergs, niets beledigenders, niets smartelijkers dan de platvloersheid. Ik moet weg van hier, weg, vandaag nog, anders word ik gek!’ ” (153/4). Mensen kunnen dus sterk naar het huwelijk verlangen en menen dat hun diepste verlangens eindelijk in vervulling zijn gegaan als het eenmaal zover is. Langzaam maar zeker kunnen ze echter tot ontdekking komen dat ze helemaal niet in de hof van Eden beland zijn maar in de hel, omdat ze voelen hoe hun persoonlijkheid binnen het instituut te gronde gericht wordt.

Liefde biedt een portret van de echtgenoot van de jonge Sasja, die – tot over zijn oren verliefd – bereid is om al haar kleine kanten te accepteren: “(E)en heleboel dingen die mij vroeger ergerden, brengen mij nu in een stemming van vertedering, zelfs tot verrukking. Alle motieven voor die vergevingsgezindheid liggen in mijn liefde voor Sasja besloten, maar waarin de motieven van die liefde zelf liggen – dat zou ik heus niet weten” (164). Het is vreemd dat men eigenlijk

al in het stadium van de verliefdheid vaak heel wat ‘tekortkomingen’ bij de ander bespeurt en dus in feite gewaarschuwd is. Maar gedreven door de neiging de ander te idealiseren en de droom in stand te houden, gaat men al die ‘fouten’ gemakkelijk vergeven, wegwuiven of zelfs tot pluspunten verdraaien, ook nog in het beginstadium van het huwelijk. Dat heet dan ‘liefde’: de goedheid om alles van die ander door de vingers te zien of te aanvaarden.

Olenjka is de protagoniste in *Een schatje*. Zij heeft verschillende echtgenoten die telkens vroeg sterven. Zij kan echter niet leven zonder man en neemt iedere keer diens ideeën, interesses en levensstijl over, hoe divers die ook zijn. “De opvatting die haar man was toegedaan had zij ook tot de hare gemaakt. Vond hij het warm in de kamer, of dat het in zaken wat stiller was geworden, dan was zij het roerend met hem eens” (172). Zoals we al zagen kan het huwelijk voor zwakke persoonlijkheden een uitkomst zijn. Wie zelf niet de kracht heeft om een eigen persoonlijkheid te ontwikkelen, kan dan de partner als model nemen. Men is dan weliswaar nooit echt iemand, maar slechts de kopie van een ander.

De echtgenote is een verhaal over het huwelijk van Nikolaj en Olga waarin geen liefde meer te bespeuren valt. Olga heeft bovendien een affaire met een jonge kerel, maar als Nikolaj voorstelt om te scheiden weigert zij resoluut: “(Ik ga niet van je vandaan, dat doe ik niet, dat doe ik niet! In de eerste plaats wil ik mijn maatschappelijke positie niet kwijtraken, (...) in de tweede plaats ben ik al zeventwintig (...); over een jaar geeft-ie me de bons. En ten derde kan ik (...) geen garantie geven dat deze bevlieving van me van lange duur zal zijn” (193). Het is niet omdat een huwelijk slecht wordt, dat men er, merkwaardig genoeg, zomaar een eind aan wil maken. Sommigen missen de kracht om de breuk definitief tot stand te brengen, anderen menen dat ze toch nog veel baat hebben bij de echtelijke staat en zijn bereid daar een prijs voor te betalen.

Tussen de verteller en Maria, de vrouw van zijn vriend, ontwikkelt zich in *Angst* een onuitgesproken liefde die zij elkaar op een avond toch openbaren, zonder dat dit moment van opperste ontroering echter ergens toe leidt. “Op mijn kamer verklaarde zij mij dat ze allang van mij hield, al meer dan een jaar. Zij bezwoer me om haar met mij mee te nemen. (...) Diezelfde dag nog vertrok ik naar Petersburg en ik heb Dmitri Petrowitsj en zijn vrouw nooit weergezien. Het heet dat zij nog steeds bij elkaar wonen” (214). Dit verhaal laat zien hoe er een spanning kan ontstaan tussen het willen vasthouden aan de zekerheid en de bescherming van het huwelijk en de libido die zijn uitweg zoekt naar een andere persoon dan de huwelijkspartner. Niet zelden delft de libido dan het onderspit, zelfs als men er ten slotte toch aan toegeeft, omdat ook de andere nog bereid moet zijn om, gedreven door de liefde, zijn leven een totaal andere wending te geven.

Verhalen waarin de huwelijksvrouw verheerlijkt wordt vinden meestal weinig bijval. Dat merkt kolonel Pjotr Iwanowitsj die in *Zij was het* drie jongedames een spannend verhaal vertelt over zijn hartstochtelijke ontmoeting met een mysterieuze vrouw, die dan echter zijn echtgenote blijkt te zijn. Wanneer de ontgoocheling bij zijn publiek vervolgens enorm is, stuurt hij zijn verhaal dan

maar bij. “U had dus liever gewild dat het niet mijn wettige vrouw was geweest, hè, maar een andere, een onbekende? Ach dames, dames toch!” (221). Geschiedenissen over ontrouw en overspel vindt men veel interessanter en spannender, want daarin gebeurt wat men eigenlijk wel graag zou willen, maar zelf nooit durft. Het verlangen kan tot op zekere hoogte ook gesust worden door een *imaginaire* bevrediging.

In *Over de liefde* lezen we over Aljochin, vriend aan huis bij Loeganowitsj en zijn vrouw Anna Aleksejewna. Op deze laatste wordt hij hevig verliefd. Die liefde is wederzijds, maar ze verbergen het voor elkaar, tot zij samen met haar man naar een ander gouvernement moet verhuizen. “(T)oen was het gedaan met onze wilskracht, toen omhelsde ik haar en zij drukte haar gezicht aan mijn borst (...), - o, wat waren wij allebei diepongelukkig!” (236). Kiezen voor het in stand houden van het huwelijk ondanks alles, dat wil vooral zeggen ondanks een beantwoorde buitenechtelijke liefde, kan voor diep ongeluk zorgen. Het verlangen kan zo namelijk haast eindeloos voortduren zonder ooit vervuld te zullen worden en wordt op die manier de voedingsbodem van een eeuwigdurende marteling.

Hoe moet je een sterk tot trouw geneigde vrouw veroveren? In *De reuzenslang en het konijn* geeft Pjotr Semjonytsj zijn recept. Je moet haar systematisch de hemel in prijzen bij haar echtgenoot, die dat dan uiteraard aan zijn vrouw doorvertelt. “Van dat ogenblik af zal zij iedere keer als zij een blik in de spiegel werpt aan mij denken” (240). Bij wie sterk aan het huwelijk vasthoudt hebben al te rechtstreekse avances geen zin. De verleiding kan enkel op heel subtiële manier gebeuren. De toenadering moet indirect zijn, zodat de potentiële minnaar of minnares niet van laaghartigheid of slinkse methodes verdacht kan worden en zo het probleem snel opgelost kan raken door de verleider van immoraliteit te beschuldigen. Om de libido op te wekken moet derhalve het geweten soms verschalkt worden.

Die strijd tussen verlangen en geweten zien we ook in *Een ramp*. Sofja Petrowna, de vrouw van een notaris, verzet zich hevig tegen haar gevoelens voor de advocaat Iljin. Ze bekent haar verliefdheid aan haar man, die het echter allemaal onzin vindt en er verder niet op ingaat. Uiteindelijk bezwijkt ze. “‘Ik ben getrouwd, ik respecteer mijn man en ik houd van hem... ik heb een dochttertje...’ (...) (M)aar dat, wat haar voortjoeg was sterker dan haar schaamtegevoel, sterker dan haar verstand en haar angst” (246 en 266). De kracht van de libido valt dus niet te onderschatten. De buffer, die het instituut van het huwelijk vormt, is daar niet altijd tegen opgewassen, vooral niet als de partner weinig weerstand biedt. Er kan een hevige innerlijke strijd woeden, maar soms delft het geweten dan toch het onderspit.

In *De rechter-commissaris* vertelt een man met de in de titel genoemde functie een dokter over een merkwaardig sterfgeval. Volgens de dokter moet de vrouw echter zelfmoord gepleegd hebben om zich te wreken op haar echtgenoot, die zij betrap had op overspel, en zogenaamd had vergeven. Dan onthult de

rechter-commissaris dat het over hemzelf en zijn vrouw ging. “(W)as het dan gemakkelijker de dood te zoeken dan vergiffenis te schenken? (...) (W)at een wrede, meedogenloze logica is dat!” (275). Het is allesbehalve vanzelfsprekend om de ontrouw van je partner te aanvaarden. Het lijkt een erg moeilijke zaak om mee te leven, hoezeer de ander ook om vergeving smeekt.

Maar wat als de partner ontrouw is, terwijl men zich eigenlijk al niet meer voor hem of haar interesseert? In *Uit ledigheid* betraapt notaris Nikolaj Andrejewitsj Kapitonow zijn vrouw op overspel met een jonge student. Zij verzet zich echter hevig tegen de beschuldiging en hij kan er zich eigenlijk niet over opwinden, is zelfs bereid zich terug te trekken. Tegenover de student maakt hij ten slotte duidelijk dat zijn vrouw in feite dom is, ongeloofwaardig en simpelweg de moeite niet waard. “‘Ik ben net zo geweest als jij nu, en toen ben ik getrouwd, maar nu zou ik blij wezen, als ik er af was’” (284). Als alle passie uit een huwelijk verdwenen is en een partner echtbreuk pleegt, heeft men enerzijds niet veel zin zich daarover op te winden, maar voelt men tegelijk ergens toch de plicht om het vergrijp ernstig te nemen. Het geweten kan mensen er dus toe dwingen libido te veinzen, maar als er echt geen verlangen meer is, wordt dat toch moeilijk.

De titel van *Agaffa* verwijst naar een vrouw die verliefd is op of passie zoekt bij een zekere Sawka, de jonge vriend van de verteller. De mannen zijn aan het vissen als Agaffa, wiens echtgenoot pas laat zal thuiskomen, opduikt, op zoek naar avontuur. Sawka, die eigenlijk niet echt geïnteresseerd is in haar, heeft geen zin om zich te haasten, zodat zij pas na de thuiskomst van haar man krijgt waarvoor ze gekomen is, ook al weet ze dat ze daar dan de gevolgen van zal moeten dragen. “Bij al zijn zachtaardigheid en goedmoedigheid verachtte Sawka de vrouwen. (...) Wie weet was dat achteloze en hoogmoedige optreden van hem wel één van de oorzaken van de sterke, onweerstaanbare aantrekkingskracht, die hij op de plaatselijke Dulcinea's uitoefende” (296). Wie het huwelijk beu is, gaat soms daarbuiten zijn of haar heil zoeken bij lieden die daarvan profiteren. De uitgehongerde wil maar al te graag geloven dat er opnieuw liefdesvuur zal oplaaien, maar ontdekt al spoedig dat dit een illusie is, omdat aan de kant van de opportunist eigenlijk geen hevig verlangen brandt.

In *De zonde* wordt wethouder Migoejew gechanteerd door zijn vroegere dienstmeisje dat beweert dat hij een kind bij haar heeft verwekt. Hij vindt de baby kort daarna op zijn stoep en bekent vervolgens zijn zonde aan zijn vrouw. Maar als dan blijkt dat het om het kind van de wasvrouw ging, haast hij zich tegen zijn vrouw te zeggen dat hij maar een grap maakte. “‘Anna Filipowna!’ zei hij snikkend, terwijl hij de baby op de grond legde. ‘Veroordeel mij niet direct, laat mij één woordje spreken... ik heb iets slechts gedaan, dit is mijn kind... Herinner je je die Agnoesjka nog, wel kijk, de satan heeft mij verleid...’” (307/8). Buitenechtelijke relaties kunnen ook ‘gevolgen’ hebben. In zo'n geval is het moeilijk om nog iets te verbergen en lijkt het maar beter om alles te bekennen in de hoop dat de partner vergevingsgezind zal zijn. Maar dat houdt in dat men enkel tot bekentenissen zal overgaan als het echt niet anders kan, niet uit oprecht

schuldbesef.

Pawel Sergejewitsj Wichljonow legt in *Ninotsjka* aan zijn vriend, de verteller, uit hoe zijn vrouw Ninotjska hem er ten onrechte en met veel drama van beschuldigd heeft een minnares te hebben en smeekt hem haar tot rede te brengen. In feite heeft de verteller echter zelf een verhouding met Ninotjska. Als Wichljonow daar achter komt, vraagt hij zijn vriend bij wie zij nu voortaan het beste zou wonen. Ze komen tot een bizar besluit, dat toont wat voor slappe figuur Wichljonow wel is: “Wij beraadslagen niet lang en komen dan tot het volgende besluit: Ninotjska zal bij Wichljonow blijven wonen, ik kom haar bezoeken, als ik er zin in heb en Wichljonow zal zijn intrek nemen in het hoekkamertje, dat vroeger als rommelkamer werd gebruikt. Het is daar een beetje vochtig en donker en je moet er via de keuken naartoe, maar aan de andere kant ben je daar goed opgeborgen en niemand een sta-in-de-weg” (317). Er kunnen zich ingewikkelde toestanden voordoen als iemand ontdekt dat zijn of haar partner hem of haar bedriegt – met zijn of haar beste vriend(in) nota bene – maar toch het huwelijk wil behouden. Enerzijds is men te weinig gehecht aan de partner om een reusachtige scène te maken, anderzijds te veel om ermee te breken. Dan kan men bereid zijn tot een absurd compromis, maar komt uiteindelijk toch vooral over als een uiterst zwak figuur, wat meteen ook verklaart waarom de partner zijn of haar heil elders is gaan zoeken.

Het bekende *De dame met het hondje* gaat over Dmitri Dmitritsj Goerow en Anna Sergejewna, beiden ongelukkig in hun huwelijk, tussen wie een hevige liefde ontbrandt, die zij echter verborgen moeten houden. Ze worden verscheurd tussen twee levens en vinden geen oplossing. “Ik ben nooit gelukkig geweest, ook nu ben ik ongelukkig en nooit, nooit zal ik gelukkig kunnen worden, nooit!” (339). Helemaal tragisch wordt het wanneer twee mensen die allebei ongelukkig zijn in hun huwelijk maar tegelijk dat huwelijk niet kunnen of willen verbreken, van elkaar beginnen te houden. Als ze niet bij elkaar zijn, voelen ze zich miserabel, maar als ze dan toch elkaars gezelschap vinden, lost dat niets op, omdat ze dan des te meer gekweld worden door een onvervulbaar verlangen.

Er vallen wel een aantal grote lijnen of centrale thema's te herkennen in Tsjechows verhalen. Zij schetsen om te beginnen niet bepaald een rooskleurig beeld van het huwelijk, maar dat is ook niet wat lezers volgens hem wensen. *Zij was het*, waarin de toehoorders liever een verhaaltje horen over overspel dan over trouw, laat dat mooi zien. We kunnen hier echter indirect wellicht ook uit afleiden dat heel wat mensen niet zo gelukkig zijn met hun huwelijkse staat. Ook al zijn ze misschien niet werkelijk van plan hun partner te bedriegen, alleen al het fantaseren daarover biedt wellicht tijdelijk toch enig soelaas.

Niettemin kunnen we indirect uit Tsjechows kortverhalen ook begrijpen waarom het huwelijk zo aantrekkelijk kan zijn. Als men op een gegeven moment hevig verlangt naar iemand en die ander blijkt dezelfde gevoelens te koesteren, dan wordt men vervuld van een geluk dat andere bevredigingen moeilijk kunnen

evenaren. Bijgevolg lijkt er vervolgens geen grotere zaligheid te kunnen bestaan dan ‘voor eeuwig’ met die ander samen te zijn. Zo verschijnt het huwelijk als de mooiste vervulling van de allerdiepste wensen en komt het verlangen te trouwen over als een min of meer logische consequentie van de liefde.

Die huwelijksband heeft dan van meet af aan een exclusief karakter: er ontstaat een ‘binnen’ en ‘buiten’ het huwelijk. De partners trekken zich terug in een vorm van beslotenheid. Zij hebben voor elkaar een exclusieve betekenis, komen op een bevoorrechte, eerste plaats. Dat brengt onmiddellijk met zich mee dat alle anderen voortaan een secundaire rol toebedeeld krijgen, dat zij tot op zekere hoogte buitengesloten, uitgesloten worden, wat uiteraard niet wil zeggen dat zij helemaal geen betekenis meer hebben of echt uit het bestaan verwijderd zijn.

Maar er ontstaan dus twee werelden, die van elkaar gescheiden zijn. Het huwelijk heeft een ‘interne keuken’, waar anderen geen directe toegang toe hebben. Op die manier kunnen degenen die buiten het huwelijk staan een verkeerd beeld krijgen van wat er zich tussen de huwelijkspartners afspeelt. De gehuwden zullen dat verkeerde beeld ook vaak in stand willen houden. Naar de buitenwereld toe kunnen zij de schijn ophouden dat alles rozengeur en maneschijn is, terwijl er zich de facto allerlei problemen en conflicten afspeelen.

Dat er een band bestaat tussen de echtgenoten, betekent ook dat er een vorm van stabiliteit ontstaat. Zo’n band heeft een zekere stevigheid en kan niet zomaar verbroken kan worden. Dat zou een zekere inspanning vergen, groter dan wanneer tussen twee mensen een ‘losse band’ bestaat. Op die manier biedt het huwelijk als instituut ook een vorm van bescherming. Als het met de relatie allemaal niet meer zo vlot loopt, zal men als gehuwde partners sneller de neiging hebben om de liefde toch nog een kans te geven. Men kan toch bij elkaar blijven en hopen dat alles mettertijd wel beter zal worden.

Wie vooral op zoek is naar zekerheid kan echter om die reden juist *niet* willen trouwen, uit angst voor het onvoorspelbare avontuur waaraan men dan begint. Dat zal wellicht minder vaak voorkomen, al blijven er uiteraard altijd mensen die ervoor terugschrikken om de grote stap te zetten. Meestal zal men echter zoals gezegd niets liever willen dan voor altijd samen zijn met de geliefde.

Het toekennen van een exclusieve betekenis aan de partner betekent niet alleen dat alle anderen hoogstens nog op de tweede plaats kunnen komen. Het impliceert ook een bepaalde spanning tussen de rol die men toekent aan de partner en aan zichzelf. Als de ander voortaan op de eerste plaats komt, waar staat men zelf dan? Een huwelijk sluiten met een ander kan gepaard gaan met de idee dat men zichzelf voortaan in dienst van die ander stelt, dat men zich voor die ander tot op zekere hoogte wil opofferen. Want hij of zij staat immers centraal, dus niet ikzelf. Dit verklaart waarom sommigen afkerig staan tegenover het huwelijk: als men vooral de eigen zelfverwerkelijking vooropstelt in het leven.

Bovendien kan de idee van een ‘band’ geassocieerd raken met ‘beknelling’. De exclusiviteit als het ontstaan van een ‘binnen’ en een ‘buiten’ houdt in dat men

zich opgesloten kan gaan voelen. Het huwelijk brengt ook een aantal regels en verplichtingen met zich mee. Vrijheid in de zin van: zelf om het even wat kunnen bepalen, dat zit er dan niet meer in. Ook dat werkt niet aantrekkelijk voor personen bij wie de individuele groei primeert.

We zouden nu kunnen opperen dat het samenleven met een ander toch ook verrijkend kan zijn voor de eigen persoonlijkheid. Die idee is niet echt aanwezig in de verhalen van Tsjechow en heeft ook iets problematisch. Het zou immers gemakkelijk kunnen leiden tot het gevoel dat men de ander gebruikt in functie van de eigen zelfontplooiing. Dan stellen we dus onszelf op de eerste plaats en lijken we de ander te reduceren tot een soort object. Het samengaan van het toekennen van prioriteit aan een ander en het belang hechten aan de ontwikkeling van de eigen persoonlijkheid is op zijn minst niet onmiddellijk evident. Bij Tsjechow krijgen we misschien om die reden de indruk dat beide projecten elkaar uitsluiten: ofwel kiest men voor een ander in een huwelijk, ofwel kiest men voor zichzelf en trouwt niet.

Het is in ieder geval dus niet de idee dat het huwelijk kan bijdragen tot de persoonlijke ontwikkeling die bij Tsjechow verschijnt als het eigenlijke motief om te trouwen. Alles draait bij hem om de 'libido'. Mensen trouwen als een gevolg van hun verlangen naar een welbepaalde ander. Maar het is precies tussen de libido en het huwelijk dat er ook spanningen kunnen ontstaan. Het voornaamste probleem dat in Tsjechows verhalen naar voren treedt in dat verband kunnen we als volgt samenvatten. Geliefden vatten het huwelijk op als iets dat niet alleen stabiliteit brengt, maar 'eeuwigheid'. Men trouwt om 'altijd en eeuwig' te kunnen zijn bij diegene die men begeert. De grote moeilijkheid is echter dat men wel uit begeerte kan trouwen voor de rest van zijn leven, maar dat die begeerte zelf *niet* zo'n lang leven beschoren is. In dat geval kan men dus veroordeeld raken tot een levenslang samenzijn met iemand waar men nog nauwelijks of zelfs helemaal niets meer voor voelt.

Er zijn twee vormen van dat 'einde van de libido'. De eerste is dat het verlangen simpelweg uitdooft. De ander verschijnt niet meer als iemand die men begeert, de passie verdwijnt. Dat kan van twee kanten geschieden. Dan evolueert het huwelijk naar een bloedeloze toestand. Men is nog wel samen, maar er zit weinig leven in die coëxistentie. Een huwelijk kan op die manier nog lang voortbestaan, maar erg opwindend is het uiteraard niet meer. Dit kan leiden tot gevoelens van verveling of ontgoocheling.

Verskillende redenen kunnen verklaren waarom de partner niet meer als begerenswaardig verschijnt. De belangrijkste is wellicht dat men als het ware ontdekt dat die ander helemaal niet zo interessant is als men aanvankelijk had gedacht. Tsjechow laat zien dat dit toch wat ingewikkelder ligt dan op het eerste gezicht zou kunnen lijken. Het is niet zo dat de ander zich bijvoorbeeld altijd anders heeft voorgedaan dan hij of zij werkelijk is. Zoiets is natuurlijk mogelijk, maar belangrijker is dat de libido zelf de neiging heeft de ander in eerste instantie te idealiseren. Men voelt zich tot iemand aangetrokken terwijl men eigenlijk wel

beseft dat die ook een aantal ‘vervelende eigenschappen’ heeft. Vanuit de toestand van verliefdheid is men echter bereid om dat allemaal te minimaliseren, door de vingers te zien of anders te interpreteren. Neemt de libido af, dan verdwijnt ook stilaan dat idealiserende aspect en wordt de ander alsmaar minder aantrekkelijk. Zo ontstaat een neerwaartse spiraal. Of het werkelijk om vervelende eigenschappen bij die ander gaat is nog maar de vraag. Het kan evengoed neerkomen op een alibi dat men zichzelf verschaft, een excuus om zich van de ander af te wenden.

De andere gedaante van het ‘einde van de libido’ is dat het verlangen enkel afneemt ten aanzien van de huwelijkspartner, maar niet op zich. Het zoekt dan een ‘derde’ om zich op te richten. Dat men zich aangetrokken gaat voelen tot een ander dan de huwelijkspartner, hoeft echter nog niet te betekenen dat men de huwelijksband verbreekt, zelfs in het geval dat de nieuwe liefde beantwoord wordt. In Tsjechows verhalen zien we twee redenen die dit kunnen verklaren.

De eerste houdt in dat men er omwille van andere redenen dan de liefde voor de partner de voorkeur geeft aan het in stand houden van de huwelijkse staat. Dat kunnen louter materiële redenen zijn, maar bijvoorbeeld ook het niet willen opgeven van een bepaalde maatschappelijke status of de angst voor het onbekende. Wat dit laatste betreft is het blijkaar zo dat mensen soms de voorkeur geven aan de zekerheid van een (soms uiterst) ongelukkige toestand boven een onduidelijke kans op geluk. Voor buitenstaanders kan dit onverklaarbaar lijken, maar angst voor onzekerheid kan een sterk remmend effect hebben op het verlangen naar verandering.

De tweede reden om ondanks de buitenechtelijke liefde – of zelfs relatie – toch aan het huwelijk vast te houden is dat men het niet met zijn of haar geweten in overeenstemming kan brengen om met de partner te breken. Er leeft in de mens nog iets anders dan de libido alleen. Ook het geweten stelt zijn eisen. De strijd die tussen beide kan ontstaan hoeft niet per se in het voordeel van de libido te eindigen. Het kan pijnlijk zijn om te verzaken aan het verlangen, maar ook de ongehoorzaamheid aan het geweten kan zwaar wegen. We kunnen zowel lijden door frustratie als door schuldgevoel. Maar wat houdt de eis van het geweten dan precies in? Men heeft ooit trouw beloofd aan de partner. Het huwelijk is, zoals we al zagen, gericht op de eeuwigheid. Men zou het als een vorm van verraad beschouwen om eruit te stappen. Het punt is wellicht nog niet dat men toch bij de partner blijft uit consideratie voor die ander, maar omdat de waarde van de trouw als het ware een stuk van zichzelf is. Men wil op de eerste plaats zichzelf niet verraden. Men kan niet leven met de spanning die er zou bestaan tussen het ideaalbeeld dat men van zichzelf heeft en zijn of haar reële daden. Daarvoor is men dan zelfs bereid aan de buitenechtelijke liefde te verzaken.

Maar in sommige gevallen kan men blijkaar niet kiezen. Men wil de overspelige relatie handhaven en tegelijk getrouwd blijven. Tsjechow beschrijft dat als een helse situatie en dat is niet verwonderlijk. Omwille van het feit dat men – om wat voor reden dan ook – wil vasthouden aan het huwelijk, komt de

libido in een kwellende toestand terecht. Er is immers enerzijds het sterke verlangen en anderzijds de onmogelijke vervulling ervan.

We zouden kunnen denken dat hier bovendien de dreiging bestaat van een Don Juanachtige vicieuze cirkel: zal een nieuwe relatie uiteindelijk niet in dezelfde impasse belanden als de eerste? Deze kwestie is in Tsjechows verhalen niet aan de orde. Hij lijkt in te spelen op de bij velen graag geloofde gedachte dat wanneer de eerste partner niet ideaal blijkt te zijn er ergens toch iemand moet bestaan die dat wel is. Zoiets gaat in de richting van ‘romantisering’, maar Tsjechow hoeft zich er in ieder geval voor te moraliseren.

We gingen er in verband met de buitenechtelijke liefde tot nu toe overigens van uit dat er van de kant van de huwelijkspartner geen tegenstand komt. We zien bij Tsjechow verschillende mogelijke verklaringen. De eerste luidt uiteraard dat het overspel geheim blijft. Maar het is ook mogelijk dat de partner te slap of te onverschillig is om te reageren. Blijkbaar is de begeerte aan die zijde dan te zeer afgezwakt om het tot een conflict te laten komen. Soms – en dit doet aan René Girards theorie van de mimetische begeerte denken – kan die libido echter weer opleven van zodra men merkt dat de partner voor anderen begerenswaardig wordt. In dat geval kunnen de spanningen hoog opslaan. Het huwelijk kan een ware hel worden wanneer de partners elkaars vijanden worden en zij tegelijk niet met dat huwelijk willen breken. Hier moeten we dan onwillekeurig denken aan Sartres *Huis clos*, waarin mensen zich in een kamer bevinden waarin zij elkaar de duivel aandoen, maar tegelijk de stap niet kunnen zetten om de ruimte te verlaten.

Uiteindelijk verschijnt het huwelijk bij Tsjechow dan als een door de libido nagestreefde en op eeuwigheid gerichte band tussen twee mensen die voortaan elkaar centraal stellen in hun leven. Maar precies die karakteristieken van dit project leiden inherent tot spanningen die niet zo eenvoudig op te lossen lijken.

De eerste spanning is die tussen ‘binnen’ en ‘buiten’. Van zodra we de band sluiten met een ander individu, creëren we dat verschil. We kunnen niet én die band willen én verlangen dat er geen verschil ontstaat tussen binnen- en buitenwereld. Door één ander op de eerste plaats te stellen, worden alle anderen automatisch minder belangrijk en tot op zekere hoogte buitengesloten. Wie koste wat kost toch zou willen vasthouden aan de idee dat alle mensen voor hem in principe even belangrijk zijn, negeert daarmee onmiddellijk de huwelijksband.

De tweede spanning is die tussen het belang dat we toekennen aan de ander waarmee we die band sluiten en onszelf. Vanaf het moment dat we een ander individu centraal stellen in ons leven, rijst de vraag welk belang we dan hechten aan onze eigen persoon. Iemand anders op de eerste plaats stellen roept de idee op van ‘pro-existentie’: niet voor zichzelf leven, maar voor, in dienst van een ander. Maar zichzelf helemaal niet belangrijk vinden lijkt in feite al iets onmogelijks. Als we het op een doorgedreven manier zouden nastreven zouden we sowieso niet kunnen overleven. Het is dus moeilijk om te willen leven zonder enig belang te hechten aan zijn eigen persoon. Hoe moeten dan dat ‘belang

hechten aan zichzelf' en het 'leven voor de ander' samengaan? Moet het een niet vanzelf ten koste gaan van het ander? We zagen ook dat wanneer we het samenleven met de ander in functie zien van onze eigen persoonlijke verrijking, dit evenzeer problematisch is, aangezien we dan die ander als middel beschouwen. Dan staat hij of zij dus in feite helemaal niet op de eerste plaats. We bekleden dan zelf de centrale positie en die ander is eigenlijk vooral een soort 'gebruiksvoorwerp', 'niet alleen doel, maar altijd ook middel', om te variëren op Kants tweede formulering van de categorische imperatief.³

De derde spanning is die tussen de libido en het instituut. Met het huwelijk willen we iets stabiels creëren, dat bedoeld is voor de rest van ons leven. Het huwelijk wil uit zichzelf onveranderlijk zijn en is dus eerder statisch van aard. De libido is dat echter juist helemaal niet. De libido is dynamisch in een dubbele zin: qua intensiteit en qua object. Libido kan toe- of afnemen en hoeft zich niet voor eeuwig op dezelfde persoon te richten. Dat is bovendien iets wat we helemaal niet in de hand hebben. We kunnen niet eigenmachtig bepalen hoe sterk onze libido is, noch op wie die zich zal richten, hoewel we misschien kunnen zoeken naar manieren om haar te beïnvloeden (wie bijvoorbeeld verveeld zit met een ongewenste, hevige verliefdheid, kan zichzelf misschien dwingen tot omstandigheden die het uit-het-oog-uit-het-hartmechanisme in de hand werken om zo de libido 'uit te hongeren'). In feite is hier iets heel vreemds aan de hand, omdat het de libido zelf is die naar het huwelijk streeft, om een tijdelijke toestand te vereeuwigen. Het lijkt erop dat de libido als het ware zichzelf voor de gek houdt, omdat hij streeft naar iets dat contrasteert met zijn eigen dynamiek.

De vierde spanning, die verbonden is met de vorige, is die tussen de libido en het geweten. Wie een huwelijk sluit gaat een engagement aan, doet een belofte. Kant heeft er al op gewezen dat we eigenlijk geen belofte kunnen doen en tegelijk niet van plan zijn ons eraan te houden.⁴ Vanwege het grillige karakter van de libido, zijn we echter niet altijd in staat ons verlangen binnen de grenzen van het huwelijk te houden. Maar op dat moment kunnen dus gemakkelijk schuldgevoelens ontstaan, een spanning tussen het verlangen en het geweten, een thema dat overigens ook terugkomt in *Jevgeni Onegin*, de bekende roman in verzen van Tjechows tijdgenoot Alexander Poesjkin, waarin Tatjana uiteindelijk de huwelijkstrouw verkiest boven de liefde.

We kunnen dus wel zeggen dat de huwelijksverhalen van Tsjechow ons ervan bewust maken dat er in verband met het huwelijk iets eigenaardigs speelt, omdat wie trouwt eigenlijk iets wil dat tegelijk zichzelf lijkt te bedreigen, omdat het van meet af aan spanningen opwekt die hij of zij niet zomaar kan neutraliseren.

Tsjechows kortverhalen dateren uit de negentiende eeuw. Zij worden tot de beste van de wereldliteratuur gerekend. Tsjechow hoort bij wat men gewoonlijk de 'gouden eeuw' van de Russische literatuur noemt en dan meer bepaald bij de stroming van het 'Russische realisme'. Men wilde, in tegenstelling tot de romantiek, de werkelijkheid tonen zoals die is. Toch lijkt er een verwantschap met

de romantiek op te merken, voor zover er sprake is van een vorm van anti-rationalisme. In de verhalen van Tsjechow zitten de wereld en het leven niet mooi rationeel, overzichtelijk in elkaar en wordt de mens gedreven door impulsen die hij zelf niet zomaar kan overzien, doorzien of controleren. Diezelfde gedachte vinden we, in verband met het huwelijk, overigens ook terug in enkele bekende romans van tijdgenoten: *Anna Karenina* van Tolstoj en *De eeuwige echtgenoot* van Dostojevski.

Tsjechow stond bekend als een auteur zonder welbepaalde, duidelijke levensbeschouwing. Ook het gegeven dat zijn verhalen meestal gekenmerkt worden door een open einde kan daarmee verband houden. Tsjechow beziet in de *Huwelijksverhalen* zijn personages soms op een manier die, met een aangepaste versie van een joods spreekwoord dat door Milan Kundera in *De kunst van de roman* wordt aangehaald, als volgt zou kunnen klinken: wanneer de mens wil liefhebben, dan lacht God.⁵ Maar soms lijkt de schrijver eerder een vorm van mededogen te willen oproepen met het tragische lot van de mens die al te vaak precies door halsstarrig zijn geluk na te jagen, zijn ongeluk oproept. Ook voor deze verhalen geldt daarom wat Karel van het Reve schreef: “Niemand is zo aardig voor zijn helden als Tsjechov. Niemand ontnemt ze zo meedogenloos alle mogelijkheden tot geluk”.⁶

Is wat we in Tsjechows verhalen hebben gevonden over het huwelijk nog wel actueel, verrijkend of relevant? Om die vraag op een niet-willekeurige manier te beantwoorden gaan we even in op vier succesvolle Vlaamse publicaties van de laatste vijftig jaar, die met telkens ongeveer tien jaar tussen verschenen en zo misschien wel als een soort markeerpunten in de ‘recente’ evolutie van het denken over huwelijk, relatie en seksualiteit kunnen gezien worden.

In 1976 publiceert Piet Nijs, die een centrale rol speelde in de opkomst van de seksuologie in Vlaanderen, *De eenzame samenspelers*, een driedelige, met heel wat poëtische teksten en foto's verluchte uitgave. Wat het huwelijk betreft, volgt hij daarin de Nederlandse seksuoloog Coen van Emde Boas (destijds de eerste hoogleraar seksuologie in Europa) die stelde dat er vier dimensies zijn in de menselijke seksualiteit: lust, relatie, instituut en procreatie.⁷ Impliciet wordt daarbij dus meegegeven dat het huwelijk een normaal aspect van de menselijke seksualiteit is en omgekeerd: dat wie niet trouwt dus ‘abnormaal’ is of tenminste de seksualiteit niet in al haar dimensies beleeft. De grens tussen psychologie en ethiek is niet altijd even scherp bij Piet Nijs en soms ligt de ‘is-ought fallacy’ op de loer. Hij toont weinig twijfel aan de mogelijkheid van het huwelijk, ondanks het feit hij zeker niet blind is voor de toenemende eenzaamheid in de moderne maatschappij (zie vooral deel 1), ook wel weet dat niet “elke huwelijk echt een echt wordt”⁸ en hij ook aandacht besteedt aan de echtscheidingsproblematiek. Het huwelijk wordt vooral benaderd vanuit de verhouding tussen het koppel en de gemeenschap. Trouwen betekent tegelijk: zich als koppel aan die gemeenschap openbaren en door die gemeenschap als koppel erkend en bevestigd worden. Een

relatie zonder die institutionele dimensie beschouwt Nijs daarom duidelijk als minder geslaagd. Hij stelt dat:

“het slagen en het persoonlijkheidsbevorderende karakter van deze seksuele verhouding niet enkel afhankelijk is van de kwaliteit van deze relatie. (...) Deze seksuele relatie vraagt evenzeer om maatschappelijke erkenning, bevestiging en waarborg. (...) Daarom kunnen we vooropstellen dat een relatie de grootste kans van slagen heeft, wanneer de psychoseksuele realiteit van de partnerrelatievorming ook maatschappelijk bevestigd wordt. (...) (We) mogen (...) de risico's niet onderschatten, wanneer de betekenis van het instituut zelf, van de rituele instelling op de achtergrond zou raken”.⁹

Het is opvallend dat dit facet van het huwelijk in de verhalen van Tsjechow zo goed als afwezig is. Daar verschijnt het eerder binnen een individualistische context, als iets dat door de partners voor zichzelf gewild wordt, ook al speelt dit zich allemaal af in de negentiende eeuw, waarin het individualisme uiteraard nog veel minder sterk doorgedrongen was dan in de tijd waarin Piet Nijs zijn *Eenzame samenspelers* schreef.

In 1988 verschijnt *Liefde is een werkwoord* van Alfons Vansteenwegen. Het wordt een enorme bestseller, die (weliswaar in 1998 geheel herwerkt) nog altijd verkrijgbaar is en inmiddels al meer dan veertig keer herdrukt werd. De titel doet de vraag rijzen of het huwelijk nog wel zo vanzelfsprekend is en het niet beter is om over ‘liefde’ of ‘samenleven’ in een meer algemene zin te spreken, maar bij de lectuur blijkt al gauw dat Vansteenwegen het toch wel over het huwelijk wil hebben. Maar de titel suggereert evenzeer dat een geslaagd huwelijk niet uit de lucht komt vallen. Vansteenwegen schrijft dan ook letterlijk: “(E)en huwelijk is nog niet zo eenvoudig! Welbeschouwd is het in deze tijd bijna een onmogelijke zaak”.¹⁰ Toch blijft de centrale idee dat er goede slaagkansen zijn, mits men maar bereid is ‘eraan te werken’. En het boek toont als het ware hoe men dat dan moet of kan doen. Maar het is interessant om te zien dat er zich volgens ‘de latere Vansteenwegen’ in de loop van zijn carrière een belangrijke evolutie heeft plaatsgevonden. In het begin zag hij veel relaties stuklopen omdat een van beide partners (meestal de vrouw) zich in de relatie en het gezin zozeer opofferde, dat de persoonlijke ontwikkeling sterk in het gedrang kwam, wat tot sterk onbehagen kon leiden. Het ‘opkomen voor zichzelf’ speelt in *Liefde is een werkwoord* dan ook een belangrijke rol. Geleidelijk aan bleek echter dat er steeds meer relatieproblemen voorkwamen die precies veroorzaakt werden door het feit dat men de relatie in de eerste plaats in functie zag van de eigen, persoonlijke ontwikkeling. Men begreep blijkbaar niet dat het welslagen van een huwelijk ook offers veronderstelt.¹¹ De spanning tussen liefde en persoonlijke ontwikkeling, zoals die door Tsjechow al in de negentiende eeuw gesignaleerd werd, begon zich dus in ieder geval in de tweede helft van de vorige eeuw blijkbaar steeds meer op te dringen.

In 1998 zag dan een nieuwe bestseller het licht: *Liefde in tijden van eenzaamheid* van Paul Verhaeghe. Dit boek, waarvan eigenlijk enkel het eerste

van de drie delen vooral over liefde en relatie gaat, beklemtoont nog sterker de obstakels voor een langdurige, stabiele liefdesverhouding. Niet alleen is het woord ‘huwelijk’ zelfs niet meer aan de orde, maar de titel van het eerste essay luidt: ‘Het onmogelijke koppel’ en de slotzin van het boek gaat als volgt: “Dit betekent dat een seksuele verhouding tussen een man en een vrouw de sublimatie wordt van de onmogelijke verhouding tussen de man en de vrouw”.¹² Bovendien vindt de lezer in dit boek geen ‘recepten’ meer om een langdurige relatie te realiseren, maar vooral een (psychoanalytische) verklaring voor het feit dat dit een project is met weinig slaagkansen. In tegenstelling tot wat de titel suggereert, is die verklaring niet zozeer te vinden in de maatschappelijke context, maar in de logica van het menselijke driftleven zelf. We komen hier dus sterker in de buurt van wat Tsjechow in zijn *Huwelijkverhalen* vertelt, maar Verhaeghe ziet het probleem niet zozeer in een tegenstelling tussen de aard van de drift en datgene waar hij naar streeft, als wel – om het wat simplistisch uit te drukken – in het feit dat de drift vooral aan zichzelf denkt, terwijl een liefdesrelatie, zoals Vansteenwegen al vaststelde, nu eenmaal onmogelijk is zonder een vorm van verzaking. En daartoe zal de drift slechts met tegenzin bereid zijn. Bovendien werkt Verhaeghe uit dat er een belangrijk verschil bestaat tussen de mannelijke en de vrouwelijke beleving van het verlangen, wat een heteroseksueel verbond ook al problematisch maakt.

Het laatste boek(je) waar we op willen wijzen is *Liefde. Een onmogelijk verlangen?* van Dirk De Wachter, dat in 2014 verscheen en ondertussen aan een twaalfde druk toe is. De Wachter waarschuwt er vooral voor de lat niet te hoog te leggen en zomaar te geloven dat een duurzame relatie (het woord ‘huwelijk’ is verdwenen) mogelijk is. De idee dat het moet lukken als we er maar aan werken, vindt hij typisch voor het (valse) geloof in een maakbare wereld. ‘Liefde’ als werkwoord stelt hij daarom in vraag. In plaats van het belang van ‘uitpraten’, wijst hij op de waarde van het zwijgen. Hij heeft geen recepten, maar denkt eerder dat we minder ongelukkig zullen worden als we er niet van uitgaan dat het met de liefde zomaar kan lukken.

Als we nu de evolutie bekijken die de vier genoemde boeken misschien tonen, dan valt toch wel op dat het geloof in het huwelijk of een lange, duurzame relatie alsmaar lijkt af te nemen. Men waagt zich ook niet meer aan het geven van wijze raad, we lijken er ons beter bij te moeten neerleggen dat we lang in iets onmogelijks geloofd hebben. Op die manier krijgen we de indruk dat datgene waar Tsjechow al in de negentiende eeuw al van overtuigd was, slechts langzaam tot het collectieve bewustzijn is doorgedrongen. Overlopen we nu de vier vormen van spanning die we in Tjechows verhalen hebben gevonden.

De eerste, die tussen ‘binnen’ en ‘buiten’ lijkt vandaag de dag nauwelijks nog een rol te spelen. Alleen Piet Nijs schenkt aandacht aan de relatie tussen het koppel en de brede samenleving. Dit betekent dat het sluiten van een huwelijk of het kiezen voor een langdurige verbintenis steeds meer een individuele keuze geworden is, die losstaat van een gemeenschap waarin men opgenomen is. Het

koppel raakt als het ware in zichzelf opgesloten. Het lijkt wel alsof Tsjechow het beginstadium beschrijft van dit proces: daar is het koppel zich van die omgeving aan het losmaken, terwijl dit gebeuren zich in onze tijd voltrokken heeft.

De tweede spanning, tussen ‘pro-existentie’ en zelfontplooiing, zagen we vooral bij ‘de latere’ Vansteenwegen. Ook hier heeft Tsjechow duidelijk iets voorvoeld dat pas een eeuw later duidelijk aan de oppervlakte gekomen is en in onze tijd op manifeste wijze een reëel probleem is geworden.

Ten derde is er de idee dat het bij het huwelijk gaat om iets dat de libido wil, maar dat tegelijk tegen zijn eigen aard ingaat. Paul Verhaeghe wijst op een vergelijkbare interne contradictie, maar die is toch nog van een andere aard. Op die manier zou het wel eens kunnen zijn dat de verhalen van Tsjechow een verklaring voor relatieproblemen aanbrenge, waarvan we ons nog altijd niet goed bewust zijn. En misschien willen we dat ook niet, misschien blijft het zo dat, zoals gezegd, de libido nu eenmaal zichzelf wil beetnemen, niet zomaar wil geloven in de onmogelijkheid van zijn eigen project.

Ten slotte merken we dat geen enkele van de genoemde auteurs gewag maakt van de spanning tussen libido en geweten, wat toch wel opvallend is.

We vinden hier echter wel sporen van in een reeks artikelen die sinds april 2018 in *De Standaard* verschijnen en het ideaal van het monogame huwelijk in vraag willen stellen:

“Het romantische ideaal van de ene ware liefde blijft springlevend. Maar waarom houden dan zo weinig koppels stand? Of is het net de gevraagde exclusiviteit die de liefde de das omdoet?”¹³

Het is niet helemaal duidelijk wat de motieven van deze artikelenreeks zijn. Het is mogelijk dat men hiermee mensen wil stimuleren om prioriteit toe te kennen aan hun persoonlijke ontwikkeling boven het engagement dat men aangaat in een huwelijk. Het lijkt er echter meer op dat men als het ware partij wil kiezen voor de grilligheid van de libido en de lezer ertoe wil brengen het geweten de mond te snoeren. Wanneer ons verlangen uitgaat naar een andere persoon dan de partner, of niet alleen naar die partner, dan zouden we dat verlangen niet hoeven te (of mogen) fnuiken vanuit een of ander moreel oogpunt of omwille van het fatsoen. In dat verband valt herhaaldelijk de term ‘polyamorie’: men lijkt via een aantal getuigenissen de lezer ervan te willen overtuigen dat het mogelijk moet zijn om (tegelijk) meerdere liefdespartners te hebben. Het wordt nooit helemaal duidelijk wat Eva Berghmans, de journaliste die verantwoordelijk is voor de artikelenreeks, precies motiveert. Misschien wil zij zeggen dat wanneer we op wat voor manier of om wat voor redenen dan ook de libido inperken, dit onvermijdelijk tot frustratie en dus tot ongeluk moet leiden. Dat zien we eigenlijk bij Tsjechow ook al, alleen lijkt hij in te zien dat het de libido zelf is die naar het huwelijk streeft en is hij minder naïef wat de veronderstelling betreft dat als we maar gehoorzamen aan onze libido, de problemen dan vanzelf wel zullen verdwijnen. Naïef ook, omdat men het geweten niet zomaar buiten spel kan zetten. Het is evengoed als

de libido een integraal deel van de menselijke persoonlijkheid, waarvan men zich niet zomaar even kan ontdoen. Norbert Elias heeft er destijds dan ook al op gewezen dat er naast het onbevredigd zijn nog een andere vorm van ongeluk kan bestaan. Voor wie namelijk niet in staat is om van bevrediging af te zien is

“ten slotte helemaal geen positieve lustbalans meer mogelijk, omdat de maatschappelijke geboden en verboden niet alleen gerepresenteerd worden door andere mensen, maar ook door de daardoor geplaagde mens zelf, omdat de ene instantie in hemzelf verbiedt en bestraft wat de andere zou willen.”¹⁴

Wat er ook van zij, het lijkt erop dat de ‘kleine filosofie van het huwelijk’ waar de verhalen van Tsjechow toe zouden kunnen leiden, enerzijds zijn tijd vooruit was en anderzijds nog iets openbaart waar wij ons nog altijd niet goed van bewust zijn en ons dus nog steeds diensten kan bewijzen om te begrijpen wat het huwelijk ‘is’.

We willen tot slot nog even ingaan op de vraag in welke mate de filosofie vanuit literatuur kan of mag vertrekken. Literaire werken kunnen heel wat filosofen blijkbaar inspireren. Misschien vinden zij dat dit kan, omdat ze ervan uitgaan dat literatuur bepaalde aspecten of domeinen van het menselijk leven op een eminente manier kan evoceren. Deze veronderstelling ligt eigenlijk ook ten grondslag aan dit artikel. Maar Tsjechows kortverhaal *Zij was het*, roept vraagtekens op. Tsjechow was er zich goed van bewust dat een vertelling die niets uitzonderlijks bevat, lezers niet kan boeien. Een verhaal dat het doorsneelevens van doorsneemensen beschrijft, zal weinig succes kennen. Een schrijver zal dus vaak op zoek moeten gaan naar iets ongewoons, iets verrassends. Anders heeft hij in feite niets te vertellen. Maar de filosoof wil eigenlijk juist *niet* dat exceptionele. Als hij bijvoorbeeld wil weten ‘wat het huwelijk is’, gaat het om de betekenis van het huwelijk voor mensen in het algemeen, zoals die in onze cultuur breed gedeeld wordt. Kan hij dan wel beroep doen op literatuur om dit te achterhalen? Dat kan betwijfeld worden.

Dit zou een van de redenen kunnen zijn waarom er ook filosofen zijn die vinden dat het beter is om zich te baseren op de resultaten van wetenschappelijk onderzoek. Ook dat is echter niet vrij van problemen. We weten ondertussen dat op het domein van de menswetenschappen onderzoeksresultaten heel vaak niet herhaalbaar zijn.¹⁵ Ook is de interpretatie niet altijd evident. En als het onderzoek iets anders aantoonde dan men verwacht of gehoopt had, heeft men soms de neiging vooral te gaan zoeken wat er bij de methodische aanpak verkeerd gelopen is, terwijl men dat bij een verwachte uitslag niet zal doen.¹⁶ Ook kunnen we ons, meer bepaald in het geval van grootschalige enquêtes, afvragen wat we bijvoorbeeld mogen afleiden uit wat een grote groep mensen zou zeggen over het huwelijk, als ze zelf weinig inzicht hebben in wat hen eigenlijk beweegt (vgl. opnieuw Tsjechows verhaal *Liefde*, waarin – zoals we zagen – de verteller toegeeft dat hij eigenlijk niet weet wat zijn motieven zijn).

Ik heb niet de pretentie dit soort disputen te kunnen beslechten. Wellicht is het niet goed dat filosofen potentiële inspiratiebronnen, van welke aard dan ook, a priori afwijzen. Maar voor dit artikel kan het geen kwaad om te bedenken dat Tsjechow, als verhalenschrijver, uiteraard vooral de nadruk legt op huwelijksproblemen. Als we dan veronderstellen dat wat hij ons vertelt toch eerder uitzonderlijk is, kunnen we ons afvragen of het niet zo is dat de meeste, of toch in ieder geval heel wat mensen, blijkbaar toch in staat zijn om een modus vivendi te vinden wat de spanningen betreft die hij weliswaar terecht signaleert, en in welke mate het lijstje problemen dat we hebben opgesteld de werkelijkheid adequaat weerspiegelt.

We moeten volgens mij bovendien altijd voorzichtig blijven wanneer we proberen met ons denken de realiteit van het leven te vatten. De filosoof past in dat opzicht misschien best altijd toch wel enige bescheidenheid. Wat dat betreft is de literatuur echter precies toch weer interessant omdat zij iets over de werkelijkheid zegt, zonder te willen streven naar een alomvattende theorie. Literatuur is spreken en zwijgen tegelijk.

Noten:

¹ Tsjechow A. P., *Huwelijksverhalen*, Amsterdam, Maarten Muntinga, 1996.

² Ik gebruik hier en in het vervolg de term ‘libido’ niet in een ‘psychoanalytisch-technische’ zin, maar met de vage, algemene betekenis van een begeerte die ook lichamelijk of seksueel is.

³ Kant I., *Grondslagen van de ethiek*, Amsterdam, Boom, 1978, p. 97: “handel zo dat je de mensheid, zowel in je eigen persoon als in de persoon van ieder ander altijd ook als doel en nooit enkel als middel gebruikt”.

⁴ Kant I., *Grondslagen van de ethiek*, p. 87-88.

⁵ De joodse spreuk luidt: ‘De mens denkt, God lacht’. Cf. Kundera M., *De kunst van de roman*, Baarn, Ambo, 1987, p. 120.

⁶ Van het Reve K., *Geschiedenis van de Russische literatuur. Van Vladimir de Heilige tot Anton Tsjechov*, Amsterdam, G.A. van Oorschot, 1985, p. 469.

⁷ Nijs P., *De eenzame samenspelers. Deel II: Eén + Eén = Twee: het eerste spel. Van eenzaamheid naar twee-zaamheid*, Kapellen, Pelckmans, 1977, p. 37-38.

⁸ Nijs P., *De eenzame samenspelers. Deel II.*, p. 103.

⁹ Nijs P., *De eenzame samenspelers. Deel II.*, p. 59.

¹⁰ Vansteenwegen A., *Liefde is een werkwoord. Spelregels voor je relatie*, Tielt, Lannoo, 2009, p. 25.

¹¹ Vansteenwegen A., *Liefde met toekomst. Communicatie, autonomie en seksualiteit in hedendaagse relaties*, Tielt, Lannoo, 2010 (cd-box).

¹² Verhaeghe P., *Liefde in tijden van eenzaamheid. Drie verhandelingen over drift en verlangen*, Leuven, Acco, 1998, p. 204.

¹³ Berghmans E., ‘Mag het een beetje meer zijn?’, in: *De Standaard* 21-4-2018.

¹⁴ Elias N., *Het civilisatieproces: sociogenetische en psychogenetische onderzoekingen. Deel 2*, Utrecht, Het Spectrum, 1990, p. 255-256.

¹⁵ *Psychologische studies vallen door de mand*, 2015, geraadpleegd op 23 februari 2018, op <https://nos.nl/artikel/2054549-psychologische-studies-vallen-door-de-mand.html>.

Estimating the reproducibility of psychological science, 2015, geraadpleegd op 23 februari 2018, op <http://science.sciencemag.org/content/349/6251/aac4716>.

¹⁶ Toen de Iraans-Nederlandse socioloog Mohammad Soroush na een onderzoek van drie jaar (waarbij hij onder andere undercover ging) in zijn proefschrift tot de conclusie kwam dat salafisme en democratie niet verenigbaar zijn, kwam er onmiddellijk kritiek op dat onderzoek, omdat het blijktbaar iets liet zien dat men niet wilde (cf. Hassan Bahara, 'Undercover in Nederland: Salafisten sturen aan op een confrontatie met Nederland', in: *De Volkskrant* 13-9-2018). Een tweede voorbeeld: degenen die op basis van wetenschappelijk onderzoek de idee verdedigen dat er geen vrije wil bestaat en dus ook geen morele verantwoordelijkheid, trekken onderzoek in twijfel dat de intuïtie bevestigt dat wie niet gelooft in de vrije wil meer geneigd zal zijn tot 'immoreel' gedrag. Zij doen dit bovendien op basis van argumenten waarvan op zijn minst sommige ook gebruikt zouden kunnen worden om het onderzoek te bekritisieren dat aan de basis ligt van de twijfel aan het bestaan van de vrije wil zelf (cf. Verplaetse J., *Zonder vrije wil. Een filosofisch essay over verantwoordelijkheid*, Amsterdam, Uitgeverij Nieuwezijds, 2011 en 'Free Will Skepticism, Just Deserts and Justice without Retribution: An Interview with Farah Focquaert', in: *Tijdschrift voor Filosofie* (2018) 1, p. 99).